25. Yılında Liberal Düşünce Topluluğu: Eleştirel Bir Değerlendirme*

Tanel Demirel
Prof. Dr. | Çankaya Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 23, Sayı: 89, Kış 2018, ss. 25-48.

Öz

Bu makale Türkiye'de liberal düşünce ve liberal düşüncenin önde gelen savunucusu olarak LDT'nin halihazırda olduğundan daha etkili olabilmesi için bir dizi fikri tartışmaya açmayı amaçlıyor. Tek bir liberalizmden ya da liberal gelenekten söz etmenin yanıltıcı olduğu vurgulanıyor. Belli zaman ve mekanın ürünü olan, dolayısıyla o zaman ve mekanın dertleri, bakış açıları ve kısıtları ile şekillenmiş farklı liberal gelenekler var. Bu farklı liberal gelenekler, birkaç çok temel ilke dışında her zaman her yerde geçerli "evrensel" reçeteler sunmuyorlar. İkincisi Türkiye'ye dair analiz ve okumalarımızın karşılaştırmalı tarih ve sosyal bilimler birikiminden beslenirken aynı zamanda hakiki bir yerellik kaygısı taşıması gerektiği de iddia ediliyor. Ve nihayet, topluluk çevresinin siyasi aktörlerle mesafeyi koruma, kendi bünyesindeki çoğulculuğu koruma ve geliştirme, yerleşik LDT ve liberal algısının dönüştürülmesi ve ayrıca LDT âdâbı da diyebileceğimiz bir kurumsal kültürün pekişmesi için daha fazla gayret göstermesi gerektiği de savunuluyor.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Türk Liberalizmi, Liberal Düşünce Topluluğu.

Association for Liberal Thinking at 25: A Critical Assessment

Abstract

This article discusses some ideas which, it is hoped, might increase both the influence of the liberal thought in Turkey and its prominent defender, the Association for Liberal Thinking, ALT. First of all, there are different liberalisms and apart from some very basic premises liberal theories do not provide so-called "universal" recommendations valid for all times and places. By contrast, variety of liberal traditions have been shaped in specific socio-political contexts and therefore have been limited by the problems, constraints and worldviews of the time. Secondly, in analyzing Turkey we should pay greater attention to the findings of modern social sciences, while not missing intricacies of "local" context, i.e paying sincere and deep attention to traditions, mentalities, social processes and the real problems of the real actors. It is also argued that the ALT should be more sensitive to keep its distance towards political actors, to maintain plurality within the ALT circle, to further improve the perceptions of the "liberal" and to develop and consolidate the specific ALT manner of doing things.

Keywords: Liberalism, Turkish Liberalism, Association for Liberal Thinking.

* Bu makale 3-4 Kasım 2017 tarihleri arasında Ürgüp'te yapılan 22. Liberal Düşünce Kongresi'nde sunduğum tebliğe dayanıyor. Sunuş esnasında fikirlerini ifade eden değerli katılımcılarla, yazının son versiyonunu okuyarak çeşitli önerilerde bulunan Özlem Çağlar-Yılmaz'a katkıları için teşekkür ederim.

Giriş

Liberal Düşünce Topluluğu (LDT) 25 yıldır insanlığın evrensel mirasının çok önemli bir parçasını oluşturan liberal değerleri anlatmaya ve liberal ilkelerin sorunlarımıza farklı bir perspektiften çözümler üretebileceğini göstermeye çalışıyor. Çeyrek asır kısa bir süre gibi görünse de, Türkiye gibi beraber iş yapma kültürünün zayıf olduğu, belli bir dini grup, sermaye grubu ya da görünür görünmez devlet desteği olmadan yaşabilen fikir hareketlerinin sayısının sınırlı olduğu bir toplumda, LDT'nin sırf varlığını sürdürebilmesi bile başarısının bir göstergesi olarak okunabilir. Bir düşünce topluluğunun siyasete ve daha genel düzlemde düşünce dünyasına ne kadar etki edebildiğini nesnel bir biçimde belirlemek imkansız. Ancak, Türk düşünce dünyasının son 25 yılı LDT çevresine atıfta bulunulmadan yazılamayacağı gibi, bu çevrenin kamusal görünürlüğü yüksek figürlerinin son yıllarda yaşadığımız köklü siyasal dönüşümlerin fikri arka planının oluşumundaki rolleri de herhalde ihmal edilemez. Alternatif bir üniversiteye benzeyen yapısı ile, siyaset, üniversite, bürokrasi, yargı, ve medyada yeni yeni yer bulabilmeye başlayan "çevre" den gelen "yeni elit"e mensup figürlerden hiç de ihmal edilemeyecek bir kısmının bu fikri muhit bir şekilde yollarının kesiştiği de bir vakıa. Ayrıca, LDT faaliyetleri sayesinde hiç değilse dindar ve muhafazakâr çevrelerde, liberalizme ve liberallere dair önyargıların bir kısmının hafiflediği de söylenebilir.

Bu makalede başarılardan ziyade, hem Türkiye'de liberal düşünce geleneğinin önündeki meydan okumalar ve hem de liberal düşüncenin önde gelen taşıyıcısı olarak LDT'nin etkinliğini artırabilmesi için üzerinde daha fazla düşünmemiz gerektiğine inandığım bazı sorun alanları ve pratiklere çok kısaca temas etmeye çalışacağım. LDT çevresinin bir farklılığı da, hatalardan münezzeh olmadığını açıkça kabul etmek, iyisi ve kötüsüyle geçmişine sahip çıkarken yapılanlar ve yapıl(a)mayanları eleştirel bir gözle ve fakat eleştiriyi kişiselleştirmeden değerlendirebilmektir. Daha önce de bir kısmına değindiğim bu meselelere dair sihirli çözümler olmadığı söylenebilir.[1] Amaç burada bir kez daha dile getirmek ve belki de süreç içinde şu ana kadar göremediğimiz yeni çözümlere yol açabilecek bir tartışmayı tetiklemektir.

Yanlış Evrenselcilik, Yerlilik ve Nitelik Sorunu

LDT bir "düşünce" çevresi. Şüphe yok ki, topluluğun başarısı üretilen düşüncelerin niteliği ile yakından ilişkili. Temel liberal ilke ve değerleri özellik-

1 Bkz, Tanel Demirel, "Liberal Düşünce Topluluğu ve Türkiye'de Liberal Düşünce: Kazanımlar, Fırsatlar ve Riskler", *Liberal Düşünce*, Ankara, 2012, Sayı: 68, ss. 83-108; Tanel Demirel "Liberal Düşünce Topluluğu Çevresindeki Farklılaşmalar Üzerine," *Liberal Düşünce*, Ankara, 2015, Sayı: 77, ss. 107-123.

le yeni kuşaklara tanıtmak amacıyla yapılan eğitim faaliyetleri son derece önemli. Lakin sadece bununla yetinmemeli. Öncelikle, bir düşünce çevresinin Türkiye'yi iyi okuyabilmesi, Türkiye'ye dair klişe dışı sözler söyleyebilmesi gerekiyor. Değişen Türkiye'de problemler çok daha karmaşık. Siyasi aktörlerin manevra kapasiteleri yüksek ve dolayısıyla siyasi ittifaklar çok daha değişken ve kısa süreli. Türkiye liberalleri, son derece gerekli olmakla birlikte, entelektüel anlamda büyük bir meydan okuma olduğu söylenemeyecek "Kemalizm" ve bürokratik vesayet eleştirilerinin ötesine geçmek için geç kalmamalı. LDT çevresi şimdiye kadar teorik yayınlar ve tanıtım faaliyetleri dışında, ideoloji olarak Kemalizm eleştirisi ile devletçi kamusal pratiğimizin çeşitli uygulamalarının zararlarını gözler önüne sermeye çalışan önemli çalışmalara imza attı. Bunlar, özü itibarıyla var olanı teorisi ve pratiğiyle eleştirmeye yönelik çalışmalardı. Bundan sonraki dönemde, daha "pozitif" bir gündeme yönelmek ve somut içeriği çok kuvvetli genelgeçer liberal ilkelerin basitçe uygulanmasını tavsiye eden önerilerin ötesine geçen çalışmalara yönelme ihtiyacı açık. Türkiye'nin farklılığını anlayıp sahiden "yerli" ve yaratıcı önerilerle gelebilmek için ise kendi tarihimizi, toplumsal yapımızı olabildiğince nesnel, partizanlık ve önyargıdan uzak kalmaya çalışarak anlamaya ihtiyacımız var. Bunun ise, karşılaştırmalı tarih, sosyoloji, iktisat ve siyaset bilgisi olmadan yapılması zor.

Daha nitelikli Türkiye okumalarının yanısıra, liberalizme ve liberal teoriye dair bazı noktaları da hatırdan çıkarmamak gerekiyor. Öncelikle, rasyonalist, modernist ve ilerlemeci liberal çizginin beklentileri gerçekçi olmayan bir biçimde yükselterek (ve dolayısıyla hayalkırıklığını artırarak) liberal ilke ve değerlere verdiği zararın altı çizilmeli. Tarihin sonunun geldiği, dünyanın küresel bir köye dönüştüğü, ulus-devletin ve dolayısıyla milliyetçiliğin bittiği, serbest piyasa ekonomisinin hakimiyeti sağlanırsa kıtlık meselesinin de rahatlıkla çözüleceği gibi temelsiz iddialar sosyalizmin çöküşünün yarattığı iyimserlik havası içinde özellikle popülerleştiriciler nezdinde yankı buldu. Liberalizmi piyasaya, girişimciliğe, rekabet, verimlilik ve üretimin artırılmasına indirgeyen bir anlayıştı bu.[2] Anti-liberaller eleştiri için kolay hedef buldular ve bu söylemleri özellikle gündemde tuttular. Sözü edilen çizgiye uzak duran liberallerin bu iddialara karşı yeterli cevap verebildikleri söylenemez. Oysa daha farklı ve kanaatimce çok daha güçlü ve gerçekçi bir liberal gelenek de mevcuttu. Bu geleneğin özünde, insanın aklının sınırlarını ve sosyal

2 Michael Freeden bu anlayışı neo-liberalizm olarak nitelendirir. Freeden'a göre neo-liberaller sosyal, siyasal ve kültürel alanları, kendi kendini düzenlediği varsayılan iktisadi piyasaya eklemlerler ve piyasa ilkelerini diğer bütün sosyal aktiviteler için de esin kaynağı olarak görürler. Michael Freeden, *Liberalism-A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford 2015, s. 54, 109-111. Freeden'ın sözünü ettiği eğilimi neo-liberalizm olarak nitendirmesi tartışılabilir olsa da, önemli bir noktaya temas ettiği açıktır

mühendisliğin tehlikelerini vurgulayan bir entelektüel tevazu yatar. Özgürlük rejiminin kırılganlığı vurgulanır, zararın önlenmesi ya da kötülüğün savuşturulması öne çıkarılırken, liberal ilke ve kurumlar mükemmel oldukları için değil, alternatiflerine göre daha tercih edilir oldukları için savunulurlar. İnsanlığın sürekli iyiye gittiğine dair kanıtlanmamış inançtan ziyade, kazanımların tehdit altında olduğu ve geriye dönüşün her daim mümkün olabileceğine dair farkındalığı artırmak daha tercih edilir bir yol olarak görülür.[3]

İkincisi, her zaman her yerde geçerli siyaset teorisi anlayışı sorgulanmalı. Sadece sosyal bilimler değil, siyaset teorisi ve felsefesi de ağırlıklı olarak "yerel" kalmaya mahkum gibi görünüyor.[4] "Evrensel" olma, diğer bir deyişle, tüm zamanlar için geçerli olacak değer, norm ve ilkeleri ortaya koyma iddiasıyla çıkan düşünürler ve düşünce sistemleri belli zaman ve mekanın ürünü oldukları gerçeğinden kaçamıyorlar. Bu nedenle, tek bir liberalizmden ya da liberal gelenekten söz etmek yanıltıcı. Belli zaman ve mekanın ürünü olan dolayısıyla o zaman ve mekanın dertleri, bakış açıları ve kısıtları ile şekillenmiş farklı liberal gelenekler var.[5] Bu farklar, değişen koşullar ve bunun yarattığı yeni problemlere yanıt verme çabasına paralel olarak, belli çekirdek ilke ve değerlerin bir kısmının öne çıkarılması diğerlerinin ikinci plana itilmesi şeklinde tezahür eden yeniden düzenleme çabalarının bir neticesi.

> Farklı liberal gelenekler birkaç çok temel ilke dışında her zaman ve her yerde geçerli "evrensel" reçeteler sunmuyorlar. Liberal teoriler ya da liberal gelenekler donmuş, insana ve topluma dair sorulabilecek tüm sorulara cevap verebilen dogmalar bütünü değiller. Tam tersine, tarihi tecrübeden süzülüp gelen normatif ilke ve değerler ışığında sürekli değişen koşulların yarattığı yeni meselelere çözümler arayışının bir ifadesi olarak görülebilirler. Liberaller açısından önemli olan şey, bu soru ve sorulara nihai cevaplar bulabilmek değil, cevap arayışını mümkün kılabilecek özgür tartışma ve müzakere ortamının sağlanmasıdır. Bu sebeple iyi okursak her şeyin cevabını bulabileceğimiz liberal "ustalar" tuzaklarına da karşı uyanık olmak önemlidir.

Bu meyanda liberalizmin önemsediği değerlerin batı kaynaklı ve bu sebeple de sadece batıya özgü olmadığının da altı çizilmeli. İnsana verilen öncelik, negatif özgürlük, idarecilerin keyfiliğinin sınırlandırılması, yasalara dayalı sınırlı devlet gibi temel liberal değerlerin öncelikle batı Avrupa'da be-

---

3 Judith Shklar, "The Liberalism of Fear," *Political Thought and Political Thinkers*, eds, Stanley Hoffmann, The University of Chicago Press, Chicago and London 1998, ss. 3-20; Thomas Sowel da, iki farklı toplum vizyonundan bahseder. Birinci vizyon yoksulluk, adaletsizlik, savaş, suç, baskıcı rejimler gibi bütün sorunları açıklanması gereken bir anomali olarak görme eğilimindedir. Sorunların toplumsal düzeni sağlayan var olan (geniş anlamda) kurumlardan kaynaklandığı ve bu kurumlar düzeltilebilirse sorunların da ortadan kaldırılabileceğini varsayar. İkinci görüş ise, uygarlığın hep tehdit altında olduğunu, refah, barış ve adaletin "normal" durum olmaktan ziyade hassas dengelere dayalı istisnai bir durum olduğunu düşünür ve sürekli korunmaya muhtaç olduklarının altını çizer. Bu vizyona göre toplum söz konusu olduğunda basit çözümler değil, genellikle kötü ile ehven-i şer arasında kolay olmayan tercihler söz konusudur. Thomas Sowell, *A Conflict of Visions*, 2. baskı, Basic Books, New York 2007.

4 Clifford Geertz, "The World in Pieces: Culture and Politics at the End of the Century," *Available Light-Anthropological Reflections on Philosophical Topics*, Princeton University Press, Princeton 2000, s. 218.

5 Bkz, Michael Freeden, "The Family of Liberalisms," *The Liberal Political Tradition*, der.: James Meadowcroft, Cheltenham, Edwar Elgar, 1996.

lirgin hale gelmiş olması, liberalizmin batı dünyasına has bir ideoloji olduğu anlamına gelmemektedir. Aynı ya da benzer değerlerin bir kısmını genellikle farklı adlandırmalarla batı-dışı kültürlerde de bulabilmek mümkündür.[6] Ayrıca batı kültürü –tıpkı batı dışı kültürler gibi- liberal değerleri beslediği kadar anti-liberal değerleri de beslemektedir. Esasen, çekirdek liberal değerler birileri tarafından formüle edilip daha sonra hayata geçirilmiş değillerdir. Fiilen yaşanan evrimci süreç ile sürecin yarattığı sorunlara çözüm bulma ümidiyle geliştirilen bu değerlerin ortaya çıkışı ve gelişimi arasında eş zamanlılık olmasa da, hiç de ihmal edilemeyecek bir paralellik olduğu söylenebilir.

Eğer bir evrensel değerden söz edeceksek, bu ancak "negatif özgürlük" gibi çok temel bir değer olabilir. Negatif özgürlüğe yönelik tehditler ve bu tehditlerle mücadele yolları zaman ve mekana göre farklılaşacak, aynı ülkede bir dönem tehdit olmayan bir faktör başka dönemlerde tehdit olabilecektir. Örneğin bazen kilise ya da örgütlenmiş din, bazen çok güçlü ve mutlakiyetçi bir devlet mekanizması, bazen merkezi iktidarın zayıflığı ya da yokluğu sebebiyle siyasal düzenin kurulamaması ve bazen de güçlü ve dışlayıcı cemaat yapılarının yaygınlığı negatif özgürlük anlayışına en büyük tehdit hüviyetinde olabilir.

Liberalizm, tıpkı sosyalizm gibi yanlış evrenselcilik tuzağına açık bir ideolojidir. İnsanlar arasında ırk, cinsiyet, dil, din ve inanç açısından ayrım yapılmamasına dayalı bir düzeni "ideal" olarak savunmak başka bu idealin de etkisiyle bu ayrımlar yokmuş ya da kolaylıkla ortadan kaldırılabilirmiş varsayımıyla analize soyunmak başka. İdealleri bir yol gösteren gibi görmek ve ideallerin var olan gerçekliği çarpık bir biçimde algılamamıza yol açma riskini gözden kaçırmamak lazımdır. Liberal ideolojinin en evrenselci yorumu –böyle bir yorumun mümkün olduğunu varsayarsak- bile, ilgilendiği toplumun kültürel filtrelerinden geçmek durumunda.[7] O sebeple farklı liberalizmlerden söz ediyoruz. Hülasa, düşüncelerin bağlamlarına diğer bir deyişle üretildiği zaman ve mekanın koşullarına bakmak, kalıcı ve anlamlı analizler yapabilmenin ilk şartlarından biri. Hepimizin daha fazla tarih okumaya, meseleleri tarihsel bir bakış açısı ile düşünmeye ve evrensel diye düşündüğümüz teorileri bir bağlam içinde ele alıp değerlendirmeye ihtiyacımız var.

Örneğin güçlü devletlerin kendi çıkarlarını evrensel çıkarlar olarak sunma konusunda daha fazla başarılı olduklarını biliyoruz. Oralarda üretilen teoriler de kendilerini evrensel geçerliliğe haizmiş gibi sunulabiliyorlar. Bu tespit, ağırlıklı olarak Anglo-Sakson kaynaklı olan liberalizm için daha da geçerli. Ulus-devletleri kozmopolit dünya düzenine geçişte bir aşama, milli-

6 Jack Goody, *Tarih Hırsızlığı*, çev.: Gül Çağalı Güven, 3. Baskı, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014, ss. 283-314.

7 Freden, *Liberalism*, s. 14.

yetçiliği de kısa süre içinde yok olmaya mahkum çocukluk hastalığı olarak gören liberallerin sayısı azalmış olsa da, liberallerin her iki olguyu da anomali olarak görmekten vazgeçerek analizlerine yansıtabilmeleri kolay olmuyor gibi görünüyor. Farkında olalım ya da olmayalım, sevelim ya da sevmeyelim öncelikle ve ağırlıklı olarak ulus-devletlerin çizdiği çerçeve ve sınırlar içinde siyaset yapmak durumunda kalıyoruz.

Bu zorunluluğun farkında olmak, ulusal kimliğine bakmaksızın insanı öne çıkaran kozmopolitanizmi ve evrenselci bir bakış açısını anlamsız hale getirmiyor. Sıklıkla söylendiği gibi, insanlığa hizmet etmek için öncelikle kendi yakın çevrenizdeki insanlardan başlamalısınız. İçine doğduğunuz ulus-devlet içinde yaşayanların yani parçası olduğunuzu hissettiğiniz milletin durumunu iyileştirmeye yönelik çalışmalar ile tüm insanların durumun iyileştirme ideali arasında çok büyük bir çelişki yok zira sizin içinde olduğunuz ulus-devlet (ve millet) de geniş insanlık ailesinin bir parçası. Ulus-devletler dünyasında ulusal çıkar kavramı ve milliyetçiliğe yönelik liberal kaygı ve hassasiyetleri kaybetmeden, ulus-devlet ve onun tarafından tarafından tanımlanan ulusal çıkar ve milliyetçiliğin hiçbir zaman eksilmemiş gücünün devamlılığının yarattığı durumu siyasal analizlerimize daha fazla dahil etmek durumundayız.[8]

Keza hegemonik batılı devletler ve daha ziyadesiyle onların kontrolündeki uluslararası kuruluşlar tarafından tek çare, tek çözüm diye dayatılan iktisat politikaları demetinden kimler faydalanıyor sorusunu sormadan iktisadi rasyonalitenin gereğidir diye kabul etme temayülününün de sorgulanması gerekli. Örneğin hukuki kurumsal yapıların son derece zayıf olduğu bir toplumda özelleştirmeyi sihirli çözüm gibi sunmak, özel tekellere yol açmaktan başka bir sonuç doğurmaz. Liberal değerlere yönelik daha büyük tepkilerin önü açılmış olur. Tarihte nasıl olduğu tartışılabilir ancak günümüzde piyasalar, dünyanın hiçbir yerinde siyasi müdahalelerden bağımsız değiller. Sorulması gereken soru müdahalelerin varlığı ya da yokluğu değil, ne şekilde ve kimler tarafından yapıldığı ve bu müdahalelerden kimlerin daha çok faydalandığı.[9]

Liberallerin sanki müdahale yokmuş ya da biraz çaba ile ortadan kaldırılabilecek bir durum imiş varsayımları ile hareket ettiklerinde, iktisadi hayata ilişkin objektif de diyebileceğimiz gerçekliği algılayabilmeleri de güçleşiyor gibi görünüyor. Piyasaların layıkı ile işleyebilmesi, siyasi otoritenin piyasa-

8 Bu konuda Atilla Yayla'nın önemli bir yazısı için bkz, Atilla Yayla, "Yaşarken Öğrenmek," *Serbestiyet*, 31 Mart 2017, http://serbestiyet.com/yazarlar/atilla-yayla/yasadikca-ogrenmek-776181. (erişim: 18 Ocak 2017).

9 Hayek, olabildiğince az müdahale etmekle beraber müdahale ettiğinde piyasa güçlerine zarar veren bir hükümetin, iktisadi hayatla yoğun bir biçimde ilgilenmekle beraber bunu piyasa lehine yapan hükümetlerden piyasaya daha fazla zarar vereceğini belirtmişti. Frederick A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, Routledge Kegan Paul, London 1960, s. 222.

nın düzenlenmesine özellikle de piyasanın temel hedefi olan rekabetin sağlanmasına dair kuralları ilgili bütün taraflara olabildiğince eşit ve adil biçimde uygulayabilmesi ile yakından ilişkili. Bu olmayınca, piyasanın kendinden beklenen fonksiyonları yerine getirmesi de kolay değil. Bu tespitlerin daha çok liberalizm karşıtlarınca dile getiriliyor olması, liberalleri bu mevzular üzerinde düşünmekten alıkoymamalı. Çünkü devlet ile piyasa ilişkilerinin karmaşıklığından bahsetmek, piyasanın alternatifinin olduğu ya da piyasanın yerine önerilecek merkezi planlamanın daha iyi olduğu anlamına gelmiyor. Keza bu tespit, daha az bürokrasi ve düzenleme, düşük vergilendirme, kamu harcamalarının milli gelire oranının azaltılması, kamunun üretim hayatından çekilmesi vs gibi liberal politika önerilerini de geçersiz kılmıyor.

Esasında problemin kaynağında, Anglo-Sakson liberal geleneğinin devlet ve siyaset anlayışının zaafiyetleri yatıyor. Bu anlayışta devlet, insanlara hizmet etmek için sonradan kurulmuş gerekli ancak parazitik bir araç gibi görülüyor. Devlet otoritesini sınırlandırmak için üretilmiş bir kurgu olan sosyal sözleşme teorileri bazen yaşanan tarihi gerçekliğin bir parçası imiş gibi algılanabiliyor. Devlet denilen kurumsal yapılanma hiçbir yerde sözleşme ile kurulmuş değil. Şüphesiz ki, devlet kesinlikle insan eylemlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Fakat bu, öngörülebilen ya da niyet edilen bir sonuç değildir. İnsanın yaşamını idame ettirme sürecinde yapıp ettiklerinin tetiklediği bir toplumsal ve siyasal evrim ve bu evrimin neticesinde ortaya çıkan bir kurumdan bahsediyoruz. Devletler toplumlara göre daha kolay şekillendirilebilirler. Ancak bu tespit, devletin topluma göre tamamen ikincil ve ona tabi olduğu ve kendine has bir işleyiş mekanizması ve kültürü olmadığı anlamına gelmediği gibi, devletlerin ortaya çıkışı ve dönüşümünde başka eylemlerin neticesinde gündeme gelen niyet edilmemiş sonuçların önemsiz olduğu anlamına da gelmez.

Hülasa, devlet ile toplum arasında yapılan ayrım sorunsuz olmadığı gibi, ikisi arasında öncelik sonralık ilişkisinden bahsetmek de zordur. Kaynakların devlet eliyle dağıtımı ile piyasa mekanizmaları yoluya dağıtımı ayrımı kullanışlı fakat ikisi arasındaki çizgiyi net bir biçimde ayırt etmek de kolay değil. Piyasa mekanizmasının ağırlıkta olduğu sosyal düzenlerde dahi, devlet kaynak dağıtım mücadelesinin merkezinde olmasa bile dışında ya da üzerinde değil. Dolayısıyla devleti ve müdahaleyi istisnai, parazitik durumlar olarak görmek yerine, onu yerli yerine oturtan daha gerçekçi bir okumaya ihtiyacımız var. Devlet, kaynak ve değerler dağılımı mücadelesi veren sosyal sınıf ve statü grupları mücadelelerinin tam da göbeğinde bulunan bir aktörü. Bu mücadelerin ne üzerinde ne dışında, ne de toplumsal güç dengelerini birebir yansıtan bir ayna hüviyetinde.

Devletin öneminin altını çizdiğimizde, siyaset ve siyasal faaliyetin de altını çizmiş oluyoruz. Zira siyasal faaliyetin özünde merkezi gücü yani devleti kontrol etme mücadelesi yatıyor. Liberallerin anlaşılabilir sebeplerle siyasetten hoşlanmamaları, siyasetin kendine has dinamiklerini anlamalarına da zihni blokajlar oluşturmuş gibi. Siyasal aktörlerde piyasa rasyonalitesi aramak, siyasetin duygusal ve romantik boyutlarını anlamak istememek ya da anla(ya)mamak, kollektif bir faaliyet olarak siyasetin grup dinamiklerine dayalı yönünü ıskalamak bu özelliklerden sadece bir kaçı.[10] Siyaset aracılığıyla farklı sınıf ve gruplar kendi varlıklarının farkına varıyorlar, kendilerini tanımlıyorlar. Siyasetin merkezi otorite ile bu gruplar arasında sürekli değişen hassas kırılgan ittifaklar üzerinde durduğu gerçeğinin takdir edilmemesi de önemli. Keza siyasal düzenin hangi hallerde kurulup kendini sürdürebileceği meselesinin de Anglo-Sakson liberal geleneğinin öncelikli gündemi olmadığı söylenebilir. Bunun sebebi ise muhtemelen Britanya ve ABD tecrübesinde siyasal otoritenin pekişmesi sorunun kıta Avrupasına göre daha erken çözülmüş olmasında aranmalıdır.

Siyaset kavramlaştırması üzerinde dururken, liberal geleneğin demokrasiye yaklaşımının zaafları da düşünmemiz gereken konulardan biri. Anglo-Sakson geleneği ve özellikle de liberteryen akımlar demokrasinin sadece hayat, hürriyet ve mülkiyet haklarına tehdit oluşturabilme potansiyelini vurguluyorlar. Demokrasiyi sadece kötü idarecilerin kan dökmeden değiştirilmelerine fırsat veren tehlikeli ama vazgeçilmez bir araç olarak görme eğilimdeler. Bu, hatalı bir yaklaşım değil. Fakat demokrasi (ve demokratik siyaset) sadece bundan ibaret değildir. Mutlakiyetçi iktidarların sınırlandırılmasında, hak ve özgürlüklerin devletler tarafından tanınmasında başta burjuva ve işçi sınıfı olmak üzere çeşitli sınıf ve grupların devlete yönelik tanınma ve hak taleplerinin oynadığı rolleri hatırlamalıyız.[11] Piyasa ekonomisi olmadan özgür bir toplumdan bahsedemeyiz. Lakin özgür bir toplum piyasanın gelişmesinin doğal ve otomatik bir sonucu değil ancak farklı toplumsal sınıf ve grup ve tabakaların mücadeleleri neticesinde ortaya çıkabiliyor ve varlığını sürdürebiliyor.

Liberal demokrasiyi sadece siyasal özgürlükleri koruyacak ve fakat özellikle de ekonomik özgürlüklere zarar verebilecek bir araç olarak görmekten öteye gitmek gerekiyor. Klasik liberal gelenek siyasal faaliyet denildiğinde, piyasada kaybedenlerin siyaset yoluyla kayıplarını karşılama çabalarını anlıyor. Bu teşhis yanlış değil. Fakat siyaset ve özellikle demokratik siyaset bundan ibaret değil.

---

10 Bkz, Bernard Crick, *In Defence of Politics*, New York: Penguin, 1964, ss. 123-30.

11 Bkz, Charles Tilly, "Where do the rights come from ?" *Democracy, Revolution and History*, ed.: Theda Skocpol, Cornell University Press, London 1998; Charles Tilly, Contention and Democracy in Europe, 1650-2000, Cambridge University Press, Cambridge 2003.

Liberal değerleri yaymak ve korumak, hakları garantiye almak ve iktidarı sınırlandırmak için de demokrasiye ve demokratik siyasal faaliyete ihtiyacımız var.

Demokrasinin, siyasi bağlantılar yoluyla piyasayı kendi çıkarları doğrultusunda düzenlemeye çalışan özel çıkar gruplarına karşı mücadeleyi mümkün kılan bir yönü de var. Adam Smith işadamlarının doğal olarak piyasayı daraltmayı, rekabeti sınırlandırmayı ve kendileri için tekel yaratmayı amaçlayacaklarını söylemiş ve kanun koyucuları dikkatli olmaları için uyarmıştı.[12] Bu uyarılar her zamankinden daha anlamlı. Liberaller, yüksek karlar ederken devletçiliği şeytanlaştıran işler kötüye gittiğinde ise iflas etmek için çok büyük oldukları iddiasını ileri sürerek zararlarını kamuya ödetmeyi başaran büyük sermaye gruplarını eleştirmeyi sadece sosyalistlere bırakmamalılar. Ancak ve ancak liberal demokrasinin sağlamaya çalıştığı -ve maalesef bir ölçüde başarabildiği- şeffaflık ve hesap sorma mekanizmalarının varlığı sayesinde bu türlü pratiklerle mücadele edilebilir. Demokrasi ile liberalizmin birbirlerini beslediğini vurgulayan Sheri Berman'ın da dile getirdiği gibi, liberal demokrasilerinin yaşadığı sorunların kaynağında bilinçli seçmen sayısının azlığı nedeniyle demokrasinin demagoglara izin vermesinden ziyade, demokratik hesap verme mekanizmalarının gerektiği gibi işletilememesinin yattığı söylenebilir.[13]

Hülasa hem liberal teoriye ve hem de Türkiye'ye dair analizlerimizde olabildiğince sosyal bilimler birikimine dayalı geniş bir perspektiften bakmak, bağlamı asla gözden kaçırmamak ve genel geçer klişelerden uzak durmak zorundayız. Uzun soluklu okuma, düşünme ve tartışmayı gerektiren bu işin yapılabilmesini zorlaştıran çok çeşitli yapısal faktörler var. Bunların başında da, Türkiye'nin gerilim ve heyecanı hiç eksik olmayan siyasal gündeminin, büyük zaman ve emek gerektiren uzun soluklu çalışmalara soyunmayı zorlaştırması yatıyor. Sosyal medyanın varlığı, durumu daha da zorlaştırıyor. Tabii ki, güncele dair meseleler hakkında gazetelerde, internet sitelerinde ya da sosyal medyada yorumlar yapmak ihmal edilebilecek bir faaliyet değil. Fakat diğer taraftan güncelden kısmen bağımsız çalışmalara yönelme ihtiyacını da unutmamak gerekiyor. Zira güncele dair yorumların anlamlı olabilmesi de bu türlü çalışmaların varlığı ile yakından ilişkili.

LDT Bünyesinde Çoğulculuk ve "Grup Düşünü" Riski

Yukarıda da belirtildi tek bir liberalizmden söz etmek mümkün değil. Dolayısıyla LDT bünyesinde çoğulculuk derken hem farklı liberal geleneklerin ve

12 Adam Smith, *The Wealth of Nations*, vol 1, London: Dent/Everyman, 1910, s. 231.

13 Sheri Berman, "The Pipedream of Undemocratic Liberalism," *Journal of Democracy*, 28, 3 (2017), ss. 29-38. Ayrıca bkz, Buğra Kalkan, "Demokrasinin Liberteryen Eleştirisinin Eleştirisi," *Liberal Düşünce*, Ankara, 2017, Sayı: 86, ss.7-22.

hem de farklı Türkiye okumalarının varlığını kast ediyorum. Temel varsayımlarından çoğunu İskoç Aydınlanmasından alan klasik liberal gelenek kuruluşundan bu yana LDT'de hakim çizgi hüviyetinde. Bu geleneğin 20. yüzyıldaki en önemli temsilcisi Frederick Hayek etkisi de o yüzden belirgin. Klasik liberal geleneğin bir yönüyle Britanya adalarına özgü olduğu söylenebilecek "liberal muhafazakâr" gelenek ile iç içe geçtiği de söylenebilir. Dolayısıyla, LDT'de de liberal yönü baskın bir muhafazakârlığın kendisini hiç yabancı hissetmeyeceği söylenebilir. Topluluğun insan kaynağının ağırlıklı olarak geleneksel toplum kesimlerinden diğer bir deyişle "çevre"ye mensup insanlardan oluşması da muhafazakâr damarın canlı kalmasında rol oynamış gibi görünüyor. Hep var olmakla birlikte, hiçbir zaman ana akım haline gelmemiş ABD'de deki anlamıyla liberteryen ve anarko-kapitalist düşünce çizgilerinin, 2014'te yaşanan kopuştan sonra daha da zayıfladığı söylenebilir. Yeni liberalizm, sosyal liberalizm ya da Alman kökenli sosyal piyasa ekonomisi geleneğinin de bilinmekle birlikte etkili olduğu söylenemez. Keza, LDT çevresinde Amerikan liberalizminin de yankı bulmadığı görülüyor.

Esasen, dikkate değer farklılaşmaların göreli olarak teorik meselerden ziyade, Türkiye okumalarında özellikle de Türk demokrasisinin sorunlarının sebepleri ve çözüm yolları üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Bu durum şaşırtıcı değil zira liberallerin sayısı halen çok sınırlı ve yaşadığımız sert siyasal süreç ve beraberinde gelen ayrışmalar, teorik nitelikli tartışmalara yer bırakmıyor. Düşünce dünyamızda çokça görüldüğü gibi, güncel meseleler zaten sınırlı enerjimizin çoğunu götürüyor.

Gerek farklı liberalizm anlayışlarının ve gerekse farklı Türkiye okumalarının varlığı anlamında çoğulculuğu teşvik etmek ve sürdürmek son derece önemli. Üretilen düşüncenin niteliği ancak böyle artırılabilir. Katılaşma ve dogmatizmin önü de ancak böyle kesilebilir. Kendi bünyesinde eleştirel bir ortam sağlayamayan bir kuruluş belki tekke olur, tarikat ya da cemaat olur, hatta siyasi hareket olur lakin düşünce topluluğu adına layık olamaz. LDT'yi son derece kutuplaşmış bir ortamda, insanların nefes alabileceği farklı fikirlere her zaman açık bir platform halinde tutabilmek son derece önemli.

Türkiye'de çoğulculuk ve eleştirel ruhun hakim olduğu bir atmosferi sağlamak kolay değil. Dogmatizmi teşvik eden çok farklı dinamikler var. Türk milli eğitim sisteminin göze çarpan az sayıdaki başarılarından biri kendi doğrularından hiç şüphe etmeyen insanlar yetiştirmesi. Hepimiz bu kültürün ürünüyüz. Alınganlık ve kendi küçük grubumuza ait olmadığını düşündüğümüz kişilerin söz ve davranışlarını olabilecek en olumsuz şekilde yorumlamak da yaygın davranış kalıplarımızdan gibi görünüyor. İçinde yaşadığımız

sert siyasi mücadele ortamının da zaten yüksek olduğu söylenemeyecek tolerans eşiğini daha da düşürdüğü söylenebilir.

Hepimiz "sosyal ispat" arayan, diğer bir deyişle yakın çevremiz ya da grubumuz tarafından beğenilmek ve takdir edilmek isteyen varlıklarız. Bu durum, gruba ayak uydurma eğilimleri ile aykırı ses ben olmayayım hissiyatını besliyor. "Grup düşünü," sosyal ispat arayan bireylerin içinde bulundukları gruba hakim gibi görünen düşüncelere meyletmeleri ve onlarla uyumlu hale gelmeleri anlamına geliyor. Grup düşünü şirketler, ordu, siyasal partiler için de problem ancak bir düşünce topluluğu için düşülebilecek en büyük tuzaklardan birisi. Çoğulculuğun bazen motivasyonu azaltıp, birlikte iş yapabilmeyi zorlaştıran bir yönünün olabildiği de doğru olmakla birlikte, grup düşününün zararları daha fazla. Grup düşünü, dogmatizmi beslediği kadar, grup dışındakileri gerçekte olduklarından çok daha homojen gibi görme eğilimlerini de beslediği için, gerçekliğe dair algılarımızın çarpıtılmasına bu yönüyle de katkıda bulunuyor.

LDT'nin çekirdek kadrosunun aynı zamanda uzun süredir birbirlerini tanıyan yakın arkadaş olmaları çoğulculuğu hem kolaylaştırıyor hem de bazen zorlaştırabiliyor. Kolaylaştırıyor çünkü eskiye dayalı arkadaşlıkları siyasi görüş farklılıkları sebebiyle koparmak hiç de kolay bir şey değil. Bazen de zorlaştırıyor zira yakın dostluk bağları içinde de olduğunuz insanlara yönelik eleştiri ve değerlendirmelerinizin (özellikle travmatik siyasi tecrübelerin yaşandığı bir dönemde) kırıcı olabileceğini düşünüp geri çekilebiliyorsunuz.

LDT bünyesindeki çoğulculuk nereye kadar genişletilmeli ? Çoğulculuğu artıralım, olabildiğince geniş çevrelere açılalım derken, "liberal" renginizi yitirebilirsiniz. Halihazırda bu tehlikenin olmadığı söylenemez. Farklı liberal gelenekler var ancak liberalizm herhangi bir şey olamaz, olmamalı.[14] Üzerinde anlaşılan "çekirdek" liberal ilke ve değerleri belirledikten sonra daha tartışmalı alanlarda bir anlaşma aramamak bir yol. Şüphesiz hayat, hürriyet ve mülkiyet haklarına saygı merkezi bir yer işgal edecek. Şiddetin sadece meşru müdafaa ve bir başkasına verilecek zararın önlenmesi için kullanılabilir olmasının kabulü, ırkçı ve yayılmacı milliyetçiliğin reddi, iktidarın yozlaşmaya meyyal oduğuna dair önkabul, adil yargılanma ilkesi gibi temel prensipler de liberal olmayı tanımlayan özelliklerin başta gelenlerinden. Bunların ötesinde, daha tartışmalı konularda son derece geniş bir yelpazeyi teşvik etmek mümkün olabilir. Örneğin ideal vergi oranı ya da devlet müdahalesi düzeyinin ne olduğu, yumuşak uyuşturucuların serbestçe satışına izin verilip verilmeyeceği, seks işçiliğinin yasallaştırılıp yasallaştırılmayacağı, ötenaziye izin

14 Freeden, *Liberalism*, s. 65.

verilip verilmeyeceği, reşit olma yaşı, çocuklar için din eğitiminin verilip verilmeyeceği ya da kim tarafından ve ne zaman verilmesi gerektiği ve hatta ölüm cezasının kabul edilip edilmeyeceği gibi mevzularda geniş bir yelpaze söz konusu olabilir.

Hemen belirtelim buradaki temel liberal ilke ve değerlere bağlılık daha ziyadesiyle LDT'nin kurumsal kimliği –bu halihazırda Yönetim Kurulu demek- içinde yer alacaklar için önemli. Daha geniş tanımlanmış LDT çevresinde yer almak, LDT faaliyetlerine katılmak, Liberal Düşünce Dergisi ya da Hür Fikirler internet sitesinde yazı yayımlatmak için böyle bir ölçüte tabii ki gerek yok. Tam tersine buralarda olabildiğince geniş bir yelpazeyi teşvik etmek önemli gibi görünüyor. Liberallerin geniş bir biçimde yorumlanan siyaseten doğruculuğun fikir aleminde yaratabileceği sakıncaların farkında olmaları beklenir.

Siyasi Aktörlerle "Mesafe" Sorunu

Bir düşünce çevresinin siyasi aktörlerle "ideal" mesafesinin ne olması gerektiği hep tartışmaya açık kalmaya mahkum. Herhangi bir siyasi aktöre kategorik karşıtlık ile kategorik destek arasında geniş bir yelpaze var. LDT çevresi, liberal demokrasinin temeli olan "seçimle gelenin seçimle gitmesi" ilkesine bağlı kalmış, seçimle gelen meşru otoriteye yönelik yasadışı ya da yasalllığı çok tartışılan eylemlere karşı ilkesel olarak meşru otoritenin yanında yer almaya çaba göstermiştir. Bu, seçimle gelenin seçimle gitmesi ilkesinin halen tam olarak yerleş(e)mediği bir ülkede, övünülecek bir duruştur.

Öte yandan, LDT çevresinin çoğunluğunun seçimle gelen otoritenin yanında dururken aynı zamanda bu otoriteye karşı eleştirel tutumu ve mesafeyi koruma gibi son derece güç ve hassas bir işi layıkı ile yapabildiğini söylemek mümkün mü ? Ben, ideal mesafenin ne olması gerektiğini bilme iddiasında olmamakla birlikte, 2002 sonrasında zaman zaman bu mesafenin gerektiği gibi korunamadığını düşünenlerdenim. Bunun yapısal sebepleri üzerinde durulmalıdır.

Topluluklar ve düşünce çevreleri, kuruluş ve gelişme aşamasında yaşadıkları tecrübelerle şekillenirler. Bu tecrübeler daha sonraki gelişmeleri önemli ölçüde biçimlendirirler. 1992 yılında kurulan LDT, Kemalizm ya da Atatürkçülük adına bürokratik bir azınlığın toplumsal taban desteğini de kullanarak dindar muhafazakâr çevreler üzerinde büyük bir baskıyı hayata geçirdiği 28 Şubat döneminden sonra ilgi çekmeye başladı. Kemalizme karşı diğer özgürlükler yanında din ve vicdan hürriyetini de vurgulayan liberal söylem bu

noktada çok cazipti. Dolayısıyla dindar ve muhafazakâr çevre unsurlarının bir kısmı, liberalizme ilişkin çekincelerini bir yana bırakarak liberal değerlerin hiç değilse bir kısmını kucaklamaya hazır bir görüntü verdiler. Bu durum LDT içinde de olumlu karşılandı. Topluluk kuruluşundan itibaren muhafazakâr kitlenin liberal değerlerle buluşturulmasını çok önemsedi. LDT, böylece, anti-Kemalist yönelime sahip olanlara kucak açtı. LDT'nin kuruluş ve gelişme aşamasında, mayasında ve hamurunda, anti-Kemalizm önemli bir rol oynadı. Kurum kültürü, liberalizmin ağırlıklı olarak anti-vesayetçilik ve anti-Kemalizmin olarak yorumlandığı bir konjonktürde şekillendi.

Seçimle geldiği gibi, bürokratik vesayet karşıtlığını yüksek sesle dile getiren en güçlü siyasi aktör olarak AK Parti, LDT çevresinde gerçekte olduğundan daha liberal bir parti gibi algılanmaya başlandı. AK Parti bünyesindeki milliyetçi ve muhafazakâr kanadın milliyetçiliği ve devletçiliği ile partinin kendini daha güçlü hissetmeye başladığı dönemlerde daha fazla açığa çıkan demokrasiyi çoğunluk iradesine indirgeme ve kamu gücünü kullanarak arzuladığı "hayat tarzı"nı hakim kılma çabaları geçiçi olgular olarak görüldü. Diğer bir ifadeyle, AK Parti içinde hep azınlıkta kalmış ve ancak parti kendini zayıf hissettiğinde öne çıkarılmaya çalışılan liberal damarın olduğundan daha güçlüymüş gibi algılandığı söylenebilir.

AK Parti muhaliflerinin, hak ve özgürlükler savunusu açısından daha iyi durumda olmamaları, ehven-i şer olarak bu partiye eleştirel yaklaşılmasını zorlaştırdı. Bu normal ve anlaşılabilir bir şeydi zira, istesek de istemesek de karşılaştırmalar bir değerlendirme kriterine ihtiyaç duyar. Bürokratik vesayete karşı mücadele sürecinde, olabildiğince geniş bir koalisyon inşa etmek durumunda olan AK Parti aslında "eli tutulduğu için" demokratikleşme konusunda rahat hareket edemediği görüşünü işledi. Bu görüş LDT çevresinde de genellikle kabul gördü.[15] Seçilmiş iktidar direnen bürokratik güç odaklarıyla mücadele ediyordu. Zayıftı. Güç devşirmek için gerektiğinde bir liberalin onay vermeyeceği yollara sapmaktan başka çaresi yoktu. Evet eleştirilmeliydi ancak bu eleştirilerin dozu her zaman çok hafif tutulmalıydı. Bu bakışın oluşumunda LDT çevresinin 28 Şubat ve öncesinde Kemalizmin dolaysız mağduru olmuş olmaları etkiliydi. Ayrıca, Kemalistlerin (ve daha sonra Gülen örgütlenmesinin) başta Atilla Yayla olmak üzere önde gelen LDT' lilere yönelik hiç gizlemedikleri kin ve nefret dolu tutum ve davranışları da etkili oldu.

Doğuracağı sonuçlara bakılmaksızın ilkelere ve evrensel hukuk normlarına uyulmasını isteyen Kantçı ödev ahlâkı ile, ilkelerden ziyade doğurduğu so-

15 Bkz, Atilla Yayla, "Ak Parti'nin ve Türkiye'nin İstikameti," *Serbestiyet*, 23.05.2017, http://serbestiyet.com/yazarlar/atilla-yayla/ak-partinin-ve-turkiyenin-istikameti-790726. (erişim: 28.01.2018)

nuçlara bakılarak bir eylemin değerlendirilmesini isteyen faydacı yaklaşımlar arasındaki gerilimde, LDT çevresi çoğu zaman faydacı ya da sonucu önemseyen bir çizgiye yakın durdu. Şüphesiz ki, Kantçı ödev ahlâkından neşet eden herhalükâûrda hukuk normlarına uyulması gerektiği fikri siyasetin sert gerçeklerini ıskalama riskini taşıyan bir idealdir. Hele Türkiye gibi kıran kıran iktidar mücadelesinin yaşandığı yargının da bu mücadelenin genellikle açık tarafı olduğu bir toplumda bir ölçüde naifliktir. Ve fakat bu Kantçı ilke bir ideal/vizyon olarak hep akılda tutulmalıdır. Bir kez hukuk normlarının siyaseten onaylamadığımız sonuçlar yaratıyor diye ihlal edilmesinin normal olduğunu kabul eder ya da yeterli tepkiyi göstermez isek bunun devamı gelecektir.

Seçimle gelenler de dahil olmak üzere bütün iktidar sahipleri, kendi iktidar alanlarını genişletmeye meyyal olup, kendilerine yönelik her türlü sınırlamayı aşmaya çalışırlar. Düşmanların, tehlikelerin ve tehditlerin varlığını abartarak, şimdi hukukun sırası değil demek iktidarların kendisini sınırlamaya yönelenlere karşı kullandığı çok eski bir iddiadır. Hukukun güçlüler tarafından gerektiğinde ihlal edilebildiğine (Türk toplumunda zaten son derece yaygın olan) dair bir inanç yaygınlık kazanırsa orada hukuka saygı bilincinin oluşması imkansızdır. Gücü eline geçirenin olağanüstü durumlar gerekçesiyle evrensel hukuk normlarını bir yana itmelerine istemeyerek de olsa destek verilmiş olur.

Böyle bir durumda liberal değerlerin ruhuna daha uygun bir tutumun bir yandan siyasi iktidarın siyaseten ehven-i şer olarak böyle bir şey yapmak zorunda kaldığını belirtirken, aynı zamanda bu tutumun asla süreklilik kazanmaması gereken (ve fakat süreklilik kazanma eğilimi son derece yüksek) kötü bir edim olduğunun da altını kalın çizgilerle çizmek olması gerektiği söylenebilir. LDT çevresinin birinciyi çokça yaparken, ikincisi konusunda çok daha düşük profilli bir çizgi tutturduğunu söylemek yanlış olmaz.

Bu zorlu süreçte iktidarın söylem, dil ve üslûbunu fazlaca sorgulamadan kabul etme, seçilen kelimelerin çağrıştırdığı ince nüanslara dikkat etmeme, bir liberalin savunmakta çok zorlanacağı işlem ve eylemleri meşrulaştırma izlenimi veren tutum ve davranışların da gözlendiği söylenebilir. AKP'ye yönelik muhalefetin, tam da tamamını şeytani motiflere sahip darbeciler ya da kolayca kandırılan saflar gibi görme eğilimlerinin de olmadığı iddia edilemez. Burada mesele, AKP'nin muhalifleri arasında darbe isteyenlerin varlığını inkar etmek değildir. Bu çok açık ki, inkar edilemez. Fakat, nüanslar üzerinde yeterince durulmazsa, tüm muhalifleri darbeci kategorisine yerleştirip,

meşru muhalefetinin sesini kısmaya yönelen kanada -belki de farkında bile olmadan- destek verilmiş olur.[16]

Ve nihayet, LDT çevresindeki hakim eğilimin iktidarın iyiniyetinden pek az şüphe ettiği gibi, sadece iyiniyetin ya da kötüniyet sahibi olmamanın karşı karşıya kalınan sorunları çözmekte yeterli olabileceği varsayımı ile hareket eder gibi göründüğünü söylemek de abartılı olmaz. Örneğin 16 Nisan 2017 tarihli referandumda kabul edilen yeni hükümet sistemine[17] LDT çevresinde evet diyen liberal oranının Türkiye ortalamasından daha düşük olmamasının sebeplerinden biri de bu olsa gerektir.[18] Zira muhafazakâr camianın elinde kalacağı ümit edilen bir Cumhurbaşkanlığının vesayet güçleri ile mücadele ettikten sonra Türkiye'yi liberalleştireceği varsayımı olmadan kuvvetleri tek elde toplama ihtimali çok yüksek olan bir hükümet sistemine evet demek kolay değildir.[19] Oysa, iktidar sahipleri iyiniyetli olsalar bile kendilerine yönelik meydan okumalara verdikleri cevaplar, kendilerini gayri-meşru yollarla devirmek isteyenlerin ellerini güçlendirebilmektedir. AK Parti'nin Gezi olayları sonrasında içine düştüğü kısır döngüden kurtulamamasının sebeplerinden biri budur. Kendisine yönelik tehditleri, hukuk devletini güçlendirerek, demokratik koalisyonlar kurarak aşma yerine, daha fazla sertleşme, daha fazla otoriterleşme, daha fazla olağanüstü hal hukuku ile aşmayı denemek. Hukuk devletindeki "hukuk" vurgusunun bir işlevi de budur. İyiniyetle birlikte hukuka duyulan ihtiyaç ortadan kalkmaz. İyiniyetli olmak, hukuku bir yana itmek ya da dayandığı kurumların işlevsiz hale getirilmesine yol açmamalıdır.

Tekrar hatırlatmakta fayda var. Bu benim okumam ve bu okumanın tek, doğru ya da hakiki liberal duruş olduğu iddiasında değilim. Zira aynı anda çok farklı düzlemlerde farklı gerçeklikler yaşanıyor. Hiç kimsenin, hiçbir

---

16 2015 tarihli bir yazımda Gezi olaylarından darbe çıkarmak isteyenler olduğu kadar, doğal bir hak olan protesto hakkını kullanmak isteyen insanlarında olduğuna işaret ederek, bu olayları toptancı bir biçimde darbe teşebbüsü olarak nitelendirmenin doğru olmadığını savunmuştum. Bkz, Demirel, "Liberal Düşünce Topluluğu Çevresindeki Farklılaşmalar Üzerine," ss. 102-3. Keza aynı yazıda, 17-25 Aralık operasyonlarına da "darbe" girişimi denilmesinin olası sakıncaları üzerinde durmuştum. Bkz, Demirel, a.g.m, ss. 111-3.

17 Yeni hükümet sistemine dair eleştirel bir değerlendirme için bkz, Tanel Demirel, "Anayasa Değişiklik Teklifi Üzerine," *Liberal Düşünce*, Ankara, 2017, Sayı: 85, ss. 137-156.

18 LDT çevresinde, yeni hükümet sisteminin olumsuz yönlerini öne çıkaran yazılar kaleme alan Tanel Demirel, Cennet Uslu ve Vahap Coşkun'un dışında, taslağın alternatifinden daha iyi olduğu gerekçesiyle evet denilmesi gerektiğini açıkça savunan ya da ima eden görüşlerin hakim olduğu söylenebilir. Bkz, Atilla Yayla, "Neden Evet Niçin Yetmez," Serbestiyet, 11.04.2017, http://serbestiyet.com/yazarlar/atilla-yayla/neden-evet-nicin-yetmez-779097. (erişim: 29.01.2018); Alim Yılmaz, "Anayasa ve Değişim," *Hür Fikirler*, 07.04.2017, http://www.hurfikirler.com/anayasa-ve-degisim/. (erişim: 29.01.2018); Serdar Korucu, "Sistem eğişikliği Niçin Gerekli," *Hür Fikirler*, 27.02.2017, http://www.hurfikirler.com/sistem-degisikligi-nicin-gerekli/. (erişim: 29.01.2018)

19 Türkiye'de çok daha güçlü gizli ve gayri meşru yapıların özgürlükleri 90 yıldır daralttığını ve genişletmek isteyenleri de sürekli darbeler yoluyla engellediğini belirten Hasan Yücel Başdemir, "iktidarın güçlenmesinin özgürlükleri daraltacağı iddiası büyük bir yalan veya saflıktır" derken tam da bu varsayımı örnekler. Hasan Yücel Başdemir, "15 Temmuz ve Çözüm Noktası", *Hür Fikirler*, 17.07.2017, http://www.hurfikirler.com/15-temmuz-ve-cozum-noktasi/ (erişim: 29.01.2018)

yorumun bu gerçekliklerin tamamına yer vermesi düşünülemez. Zira hem sürekli değişim var ve hem de gerçeklik dediğimiz şeyi oluştururken seçici algılamadan başka bir yolumuz da yok. İçinde bulunduğunuz konumunuz, çevreniz, geçmişiniz hangi gerçekleri algılamaya daha yatkın hangilerini dışlamaya daha meyyal olduğunuzu da belirliyor. Dolayısıyla, AKP'ye daha yakın duranlar, o yöndeki gerçeklikleri görüyorlar vurguluyorlar. Diğerleri de ötekileri. Demeye çalıştığım şey şu LDT çevresinin dikkate değer bir çoğunluğu uzunca bir süredir, muhalif ve eleştirel söyleme daha uzak duruyorlar.

Gülay Göktürk'ün eleştirel yazıları nedeniyle hükümete yakın Akşam gazetesi tarafından işine son verilmesinden sonra "doğrusu bu kadarını da beklemiyordum" demesi Türkiye liberallerinin AK Parti hükümetine açtıkları büyük kredinin ve dolayısıyla da uğradıkları hayalkırıklığının büyüklüğünün de bir örneği olarak okunabilir. Mustafa Erdoğan da, LDT çevresinde bulunduğu dönemler boyunca, "aşırı bir iyimserlikle" İslamcıların önemli bir kesiminin artık liberalleştiğini veya liberal muhafazakâr olduğunu sanmaya başladığından söz eder.[20]

Burada esasen, siyasi aktörlerin söz ve eylemlerinin arka planında ifade edilmeyen başka nelerin yatıyor olabileceği sorusunu ihmal etmek gibi siyasal analizi yoksullaştıran düşünce alışkanlıkları rol oynamış gibidir. İnsanların her zaman farklı başka gündemlerinin olduğu söylenegelmiştir. Bu, muktedirler söz konusu olduğunda daha da böyledir. Siyasal hayatta mutlak açıklık, mutlak samimiyet, mutlak şeffaflık beklemek naifliktir. Siyaset sürekli değişen ittifaklar kurma sanatıdır. Bunun için ise manipülasyon, doğrunun bir kısmını söyleme, gerçek niyetini gizleme vs gibi ahlâken kınanabilir davranışlar kaçınılmaz olabilmektedir.

2018 Türkiyesi'nde sözü edilen mesafe sorunun aşıldığı bunun çok sert siyasi kavgalar yaşadığımız istisnai bir döneme has geçiçi bir durum olduğu söylenebilir mi ? Zira 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında, LDT çevresinde yer alan figürlerin siyasi iktidara yönelik eleştirileri de daha önceki dönemler ile kıyaslanamayacak kadar artmış durumda.[21] Bu tespite katılmakla

---

20 Mustafa Erdoğan, "Bir Liberter Olarak Hiç Yönetilmemeyi Tercih Ederim," *Liber (Plus)*, Ankara, 2015, Sayı: 2, s. 46. (ss. 44-59)

21 Bkz, Bekir Berat Özipek, "Travmaya Teslim Olmamak," *Serbestiyet*, 22.07.2017, http://serbestiyet.com/yazarlar/berat-ozipek/travmaya-teslim-olmamak-805961 (erişim: 18. 01. 2018); Bekir Berat Özipek "Tek Başına Suç Unsuru Olduğu Belirlenememekle Birlikte," *Serbestiyet*, 07.12.2017, http://serbestiyet.com/yazarlar/berat-ozipek/tek-basina-suc-unsuru-oldugu-belirlenememekle-birlikte-836278 (erişim: 18 Ocak 2018); Bekir Berat Özipek, "OHAL Böyle Yürütülmemeli," *Serbestiyet*, 09.02.2017, http://serbestiyet.com/yazarlar/berat-ozipek/ohal-boyle-yurutulmemeli-762089; (erişim: 18.01. 2018) Atilla Yayla, "Olağanüstü Halin Meşruiyetini Koruma ihtiyacı ve Görevi," *Serbestiyet*, 05.09. 2017 http://serbestiyet.com/yazarlar/atilla-yayla/olaganustu-halin-mesruiyetini-koruma-ihtiyaci-ve-gorevi-815260. (erişim: 29.01.2018); Cennet Uslu, "Genel İrade, Milli İrade, Keyfi İrade II," *Serbestiyet*, 20.05.2017, http://www.serbestiyet.com/yazarlar/cennet--uslu/genel-irade-milli-irade-ve-keyfi-irade-792354. (erişim tarihi, 18 .01. 2018); Cennet Uslu, "Başarısızlık Tesadüf Mü?," *Serbestiyet*, 30.09.2017, http://www.serbestiyet.com/yazarlar/cennet--uslu/basarisizlik-tesaduf-mu-820680. (erişim: 29.01.2018)

birlikte, LDT çevresinde mesafe konusundaki farkındalığın artması ve siyasi aktörlere karşı "mesafeli duruş"un olmazsa olmaz bir refleks halini alması için yapılacak çok şeyler olduğu kanaatindeyim. Zira, mesafe problemini besleyen kuvvetli yapısal dinamikler ve kültürel blokajlar var. Ülkenin ihtiyaç duyduğu liberal eleştirel analiz geleneğinin kökleşmesi ancak böyle mümkün olabilecektir.

LDT ve Liberal Algısı

Biliyoruz ki, yıllardır, LDT'yi muhafazakâr ve devletçi bir grup olarak nitelendirip, topluluk çevresinin AK Parti iktidarının utangaç meşrulaştırıcısı rolünden öteye geçemediğini iddia edenler var. 2014 yılında topluluktan ayrılanların temel eleştirileri de bu minvaldeydi. Yukarıda tartışmaya çalıştığım gibi topluluk çevresinin muhafazakâr siyasi iktidarla bir mesafe probleminin olmadığı iddia edilemese de, bu yargının abartılı olduğu söylenebilir. LDT'nin tek bir liberalizm anlayışını tek doğru liberalizm olarak Türkiye'ye taşıdığı, amiyane tabirle acentalık dışında bir şey yap(a)madığı, "liberal ezber"leri tekrarladığı da söylenmekte.

Daha genel düzlemde ise, liberal kelimesi Türkiye'de uzun yıllardır sadece olumsuz çağrışımlar yapmakta. İktisadi sömürüyü meşrulaştıran güçlüyü zayıfa ezdiren bir sistem olarak liberalizm algısı, ki bu algının kökleri çok eskiye dayanır, yaygın.[22] Kimi milliyetçi ve muhafazakâr çevrelerde ise liberal, batılı hayat tarzına sahip, seküler ve kozmopolit ve o sebeple de kendi milli kültürü ve dini geleneksel değerlerine yabancılaşmış kişi anlamında kullanılıyor. 1980 sonrasında liberal kavramı, ilkesiz, omurgasız, fırsatçı tutum ve davranışlara işaret etmek için de kullanılır oldu. Hülasa, LDT'nin katkılarıyla bir ölçüde olumlu yönde değişmekle birlikte, son derece kuvvetli bir anti-liberal gelenek söz konusu.

Sosyal medyanın algıların oluşumundaki rolünü giderek artırması da durumu zorlaştırıyor. Zira, sosyal medya belli bir algıyı yaratmak ve sürdürmek için harekete geçen "örgütlü" azınlıkların tam da bunu çok daha kolaylıkla yapabilmelerini kolaylaştıran bir araç. Örneğin kamuoyunda liberal diye bilinen kişilerin liberal değerlere uygun yazıları paylaşılmazken, liberaller tarafından da sorgulanan (az sayıdaki) tartışmalı yazıları ya da sosyal medya paylaşımları büyük bir hızla yayılarak liberallere dair önyargıları beslemek için kullanılabiliyor. Geçmişte bu algıyı üretmek için sosyalistler, Kemalist-

22 Ahmet Hamdi Başar, Atatürk'ün kendisine "liberalizm müstemlekelerde tatbik edilmiş bir sistemdir" dedikten sonra, "halbuki biz müstemleke değiliz ve olmayacağız. Liberalizmi düşünmek inkılabı inkar etmektir" dediğini belirtir. Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, A.İ.T.İ.A Yayınları, Ankara, 1981, s. 30.

ler ve ulusalcılar çaba gösterirlerdi. 2013 sonrasında bunlara Gülenciler ve LDT'den kopan liberallerin bazıları da katıldılar. Anti-liberalizmi hep kuvvetli İslamcı ve milliyetçi çizginin de askeri vesayetin zayıflamasına paralel olarak yeniden "züppe," "kozmopolit," ve siyasetin derin gerçeklerini anla(ya) mayan "mıymıntı" liberal algısını gündeme getirdiğini de unutmamalı. Bunun gerçekte var olan LDT çevresi ile ilgisinin olmadığı ortada.

Şüphe yok ki, LDT'ye ve genel olarak liberalizme dair algıların nasıl şekilleneceği tamamen liberallerin kontrolünde olan bir şey değil. Bu algının uzun dönemde köklü bir biçimde değişmesi (eğer değişecekse) faydacı ya da samimi saiklerle çekirdek liberal değerleri savunan sosyo-ekonomik gruplar ve siyasi aktörlerin güçlenmeleri ile mümkün olacak. Ancak kısa ve orta vadede bu konuda LDT çevresinin daha fazla çaba göstermesi gerektiği de şüphesiz. Zira bu algı, topluluğun "bağımsız" liberal bir düşünce kuruluşu olma iddiasına zarar verdiği gibi, liberal değerlerin geniş kesimlere ulaşmasını da zorlaştıran faktörlerden biridir.

Açık ki, LDT ya da genel olarak liberal algısının iyileştirilmesinin sihirli bir yolu yok. LDT'nin kendine özgü yapılanması ve kurumsal görüş açıklamama politikası da bu duruma olumsuz katkıda bulunuyor gibi görünüyor. LDT, kendi fikrini oluşturan ve onu dile getiren bir "özne" değil bir platform. LDT yönetim kurulu üyeleri dâhil hiç kimse LDT adına görüş ya da pozisyon açıklayamıyor. Herkes kendi kişisel fikrini dile getiriyor. Fakat öte yandan, insanların kafasında, kendisine hayat verenlerin bireysel varlığını aşacak şekilde bir "özne" olarak düşünülmeye başlanmış olan LDT'nin ne olup olmadığına dair fikirler de var. İstesek de istemesek de, insanların topluluğu kolektif bir "özne" gibi algılamalarının önüne geçemiyoruz. İnsan zihninin hayatı kolaylaştırmak ve düşünmeye daha az enerji harcamak için basitleşme ve sınıflandırma (kategorizasyon) yapma eğiliminde olduğu söyleniyor.

"LDT çevresi şu görüşe meyyal," ya da "LDT çevresinin genel yaklaşımı böyle" gibi ifadeler analitik olarak eleştiriye açık olsalar da, bir fonksiyon ifa ediyorlar ve ister istemez kullanılıyorlar. Kullanılınca da bir biçimde müdahil olunması gereken durumlar ortaya çıkabiliyor. Örneğin bazen, LDT bünyesindeki kamuoyundaki görünürlüğü fazla olan kişilerin görüşleri LDT'ye teşmil edilebiliyor. Hür Fikirler'de ya da Liberal Düşünce Dergisi'nde yayımlanmış bir yazı işaret edilerek tüm LDT çevresi hakkında genellemelere gidilebiliyor. Kurumsal görüş açıklama politikasını terketmeden topluluğun kendine has yapısı ve kimliğini vurgulayan ince müdahaleler üzerinde daha fazla düşünmemiz gerektiği kanaatindeyim.

Hemen belirteyim, LDT ve liberaller hakkındaki algıları önemsememiz, kendimizi diğerlerine beğendirmek için yaptığımız bir şey değil. Şüphesiz ki, sürekli olarak bizi doğru tanımıyorlar, biz gerçekte o değiliz diye yakınmak derin bir aşağılık kompleksine işaret eder. Bu kompleksin kültürel iktidarın sol ağırlıklı olduğu bir ülkede sağ muhafazakâr ve liberal çevrelerde hiç var olmadığı söylenemez. Şüphesiz buna dikkat etmeli. Fakat burada gaye gerçekte var olanı olabildiğince objektif bir biçimde yansıtabilmektir.

LDT Kültürü ya da LDT Âdâbı

Âdâb sözlük anlamıyla terbiyeler, yollar, usuller, kaideler, anlamına geldiği gibi yol, iz, sıra, saygı anlamlarına da gelir.[23] LDT'nin hem varlığını sürdürmesine ve hem de etkisini daha fazla artırmasına hizmet edebilecek algı, refleks, duyuş ve davranış biçimlerinin tümüne LDT âdâbı ya da kültürü denilirse yanlış olmaz. Şüphesiz ki, LDT âdâbını tanımlamak bir kişinin yapabileceği bir şey değil. Esasen evrensel denilebilecek az sayıdaki ahlâk normlarından çok farklı ve özel bir şeyden de bahsetmiyoruz. 25 yıllık birikimin ürettiği bazı refleksler, hassasiyetler, algı ve davranış kalıpları veya LDT âdâbının halihazırda var olduğu söylenebilir. Ancak, var olan ve fakat genellikle dile getirilmeyenin belirginleştirilmesi de faydasız bir iş değil. Kurum kültürünü kuşaklar arasında aktarmanın yolu belli hassasiyetlerin mütemadiyen vurgulanmasından da geçiyor.

Bu açıdan bakıldığında, gönüllülük esası, samimiyet, açıklık ve şeffaflık, her türlü fikre yönelik yüksek tahammül düzeyi, yanılıyor olabileceğini hiç unutmamak, alçakgönüllülük ve tevazu, yaş, statü, ünvan ya da cinsiyete bakılmaksızın herkese eşit davranış, hiyerarşinin en az indirilmesi, yeni fikirlere, deneyimlere, yeni iş yapma tecrübelerine açıklık, yapıcı tutum ve davranış, ne olursa olsun belli bir seviyeyi yitirmemek, kişilerden ziyade fikirleri eleştirmek, her durumda "itidal" ve "ölçülülük" bu değerlerin en önde gelenleri arasında sayılabilir.

Esas itibarıyla söz ve yazı ile uğraştığımız için söz ve yazı üslûbu da, LDT kültürünün en önemli unsurlarından birini oluşturuyor. Hayek, liberalizmin temelinde insana, hayata, topluma dair bildiklerimiz ve bileceklerimizin sınırlı kalmaya mahkum olduğuna inanmanın beraberinde getireceği "entelektüel tevazu"nun yattığını belirtmişti.[24] Her türlü meselede aşırı uçlardan uzak

23 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik LÛGAT*, 14. baskı, Aydın, 1997, s. 8.

24 Frederick. A Hayek, "Opening Adress to a Conference of Mont Pelerin," *The Collective Works of Hayek, vol IV, The Fortunes of Liberalism*, der.: Peter G. Klein, Chicago: The University of Chicago Press, 1992, s. 244. (İlk yayımlanma tarihi 1947)

kalma anlamında Ilımlılık liberallerin önemli bir kesiminin önemsediği bir değer. Kendinden ve savunduklarının doğruluğundan fazlaca emin olduğunu gösterir bir biçimde emir kipleriyle konuşup yazmamak da önemli. Böyle konuşulduğunda doğruyu biliyor olma iddiasının getirdiği kibir ve üstten bakıştan kaçınabilmek kolay değil. Söylenilen şey ne kadar doğru olursa olsun, karşı taraf kibirli bir üslûp hissettiğinde otomatik olarak tepki veriyor. Her insanın içinde "beni insan yerine koymamazlık etme" diyen anti-paternalist liberal bir damar var. Yumuşak bir üslûp ile anlatılmış bir fikirle karşı karşıya gelindiğinde insanlar dile getirilen fikirlerle uyuşmasalar bile konuşmayı kesmek yoluna gitmezler. Bu halde birilerini etkileme ihtimaliniz çok daha yüksek olabilecektir. Ayrıca yumuşak bir üslûbun bir çok meseleyi daha doğmadan çözebildiği de bir vakıa. "Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır" atasözü henüz yanlışlanmadı, muhtemelen hiçbir zaman da yanlışlanmayacak.

Diğer taraftan bu anlayışın içselleştirilmesi hiç kolay değil. Zira insan beyni kesinlik arayışı içinde belirsizlikle yaşamak istemiyor. Ayrıca, bazen sert ve kavgacı üslûbun daha çok dikkat çektiği, yürek soğuttuğu da bir gerçek. Göze göz dişe diş prensibi ve onun bir ürünün olan militan ve partizan bir üslûbun insanın temel içgüdüsel eğilimlerine daha uygun olduğu bile söylenebilir. LDT çevresinde bu tarz da var ve olmalı da. Ama hakim tarzın bu olmaması gerektiği de rahatlıkla savunulabilir.

Toplumumuzun hem özel hem de kamusal alanda dili iyi kullanan toplumlar arasında olduğunu söylemek zor. Demokratik siyaset geleneğinin zayıflığı ile üslûp zayıflığı arasında neredeyse doğrudan diyebileceğimiz çok yakın bir ilişki var. Sorunlarla, ilgili taraflarla müzakare ederek başa çıkma geleneği zayıf ise, sofistike bir üslûp kullanımının yaygın olmasını da bekleyemiyorsunuz. Kesin inançlılık ya da tek doğru anlayışına yatkınlık, ataerkil kültür, alınganlık, bazen suskunluğun ya da nazik cevabın en iyi yol olabileceğini takdir edememek, "üslûp" açısından sorunlu bir toplum olmamızın sebepleri arasında sayılabilir.

LDT çevresinin üslûp konusunda Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu söylenebilir. Fakat tutturulabilen bu seviyeyi korumak, pekiştirmek ve daha da yükseltmek için dikkatli olmak da gerekiyor. İnsanın genel yöneliminde başkalarına sert çıkarak, kendi varlığını diğerlerine gösterme ya da ispat etme ve böylece egosunu okşama eğiliminin var olduğu söylenebilir. Dolayısıyla üslûp mücadelesi aslında insanın neredeyse doğal denilebilecek yönelimlerine karşı da bir mücadele ve bu sebeple zor bir iş. Üslûbunuzun başkaları için ne kadar sert ve acıtıcı olabileceğinin farkına varmak bile kolay değil. "Yargılama"dan "eleştiri" ve "değerlendirme" yapabilmek için eleştirilmek istenen

düşüncenin ya da davranışın olumlu yönlerini belirttikten sonra yapılacak bir giriş tavsiye edilen ve genellikle işe yarayan bir yol.

Burada belirtmeye çalıştığım ve liberal olarak nitelendirdiğim üslûp ve tarz çoğu zaman kararsızlık ve ne yapacağını bilememe ile özdeşleştiriliyor. Kendinden ve duruşundan % 100 emin olanların daha hızlı ve kararlı hareket etme ihtimalleri yüksek olsa da, entelektüel tevazu gerektiğinde tepki göster(e)memek ile aynı anlama gelmiyor. Örneğin liberal yönelimli birisi, bir darbe teşebbüsüne karşı çıkmak için darbe teşebbüsünün arkasında kimlerin olduğu konusunda net bir görüşe sahip olmak zorunda değil. İşkence ve kötü muameleyi kınamak için emin olmamız gereken tek şey, bu muamelenin gerçekten yapılmış olması ya da yapıldığına dair kuvvetli karinelerin varlığı. Herhalükarda eksik bilgi ile kararlar almaya mahkum olduğumuz liberalizmin asli önkabullerinden biri. Dolayısıyla, herhangi bir siyasi karar ya da eyleme karşı olumlu ya da olumsuz tavır almanız gerektiğinde muhtemel sonuçların ne olabileceği konusunda emin olacak kadar bilgi sahibi olmanız ne mümkün ne de gerekli.

Sonuç

İnsanlar yaşadıkları dönemin daha öncekilere hiç benzemeyen sahici bir dönüm noktası olduğuna inanmaya meyyaldirler. Oysa içinde yaşanılan dönemin gerçekten böyle olup olmadığı ancak yıllar sonra anlamlı bir biçimde değerlendirilebilir. 2002 sonrasında yaşadığımız sürecin bir dönüm noktası olup olmadığını şimdiden kestiremesek bile, bu dönemin hiç de küçümsenemeyecek değişikliklerin yaşandığı bir zaman dilimi olduğu söylenmeli. Cumhuriyet rejimin gerçek koruyucusu olarak algılanan askeri ve sivil bürokrasinin hiç olmadığı kadar seçilmiş sivillerin kontrolü altına girmiş göründüğü bir sürecin içindeyiz. Liberal demokrasinin ilk şartı –bürokratların seçilmişlere tabii olması- gerçekleşmiş gibi görünüyor. Öte yandan bu yeterli değil. Eski rejim sarsıldı ancak yerine gelen rejimin arzu edilen standartlarda bir liberal demokrasi olmadığı da açık. Seçilmişlerin de iktidarın sınırlı olduğu gerçeğini hazmetmeleri ve buna uygun davranmaları gerekiyor. Yeni elit bu gerçeği kabul etmekte zorlanıyor gibi görünüyor. AK Parti'de temsil edilen yeni siyasal güçler konfigürasyonu hukuku bir ayakbağı ve bir vesayet aracı olarak görme eğiliminde. Milli iradenin yanılmazlığı sloganı ile beslenmiş çoğunlukçu ve popülist renkleri baskın bir demokrasi anlayışından yana. Farklılık ve eleştiriye tahammül düzeyi düşük, Sünni renkleri baskın Türk milliyetçiliğine dayalı bir ideoloji ile flört ediyor. Ayrıca, iktisadi açıdan müdahaleci eğilimleri de yüksek. Düşük kaliteli demokrasi de

diyebileceğimiz bu rejimin yüksek kaliteli bir liberal demokrasiye doğru evrileceğinin garantisi de yok. Tersine daha kötüye gidiş de mümkün.

Siyasetin değişen parametrelerinin liberalleri de zorladığı ve zorlamaya devam edeceği açık. Türkiye liberalleri LDT çevresinden ibaret olmadığı gibi, liberal düşüncenin kaderi de sadece topluluğun ne yapacağına bağlı değil. Fakat, bu noktada en önemli aktörün LDT olduğu söylenebilir. LDT çevresinin de hem yaşanılan dönemin niteliği ve hem de yeni dönemde topluluğun neler yapması ve yapmaması gerektiğine dair canlı bir tartışma içine girmesi beklenir. Sadece anti-Kemalizm ya da anti-vesayetçilik ile yetinemeyiz. Çoğunluk tahakkümü tehdidi ile nasıl başa çıkılabileceği üzerinde de daha fazla düşünmemiz gerekiyor.

Türkiye'nin bu günkü siyasi güçler haritasında AK Parti'nin kategorik yandaşları ile karşıtları arasında kalan ve siyasal alanda gerektiği gibi temsil imkanı bulamayan toplum kesimlerinin var olduğu söylenebilir. Liberal muhafazakârlar, iktidarda olmanın sınavından başarıyla geçilemediğini savunan İslamcılar, siyasetle fazla içli dışlı olmanın en çok dine zarar verdiğini düşünen dindarlar, eski vesayet düzenine dönüşün imkansız olduğuna ve gerçekleşşe bile bunun maliyetinin yüksek olacağına inanan ılımlı CHP'liler, çözüm sürecinin sona ermesinde PKK'nın büyük sorumluluğunun farkında olan Kürtler ve nihayet sol liberallerin, liberal fikirlere kısmen daha açık bir durumda oldukları düşünülebilir. Demokrasimizin geleceğinin büyük ölçüde bu kesimlerin kategorik yandaş ve kategorik karşıtlarca beslenen merkezkaç eğilimleri kontrol edebilmelerine bağlı olduğu da iddia edilebilir.

Bu ihtimalin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği çok farklı unsurlara ve değişkenlere bağlı. LDT çevresinin bu süreçte yapabileceği muhtemel katkıları abartmamak lazım. Siyasal aktörler sadece fikirlerle hareket etmiyorlar, dünya sadece fikirler üzerinde dönmüyor. Çoğu zaman çıkarlar ve bu çıkarların nasıl savunulacağına dair çıkarımlar belirleyici oluyorlar. Yine de, siyaseten ne kadar etkili olacağı şüpheli olsa bile, liberallerin sözü edilen bu kesimlere hitap etmeye çalışmaları gerekli. Bunun olabilmesi için de LDT'nin ve Türkiye liberallerinin kendilerini yeni koşullara uyarlamaya çalışmaları gerekiyor. Bu yapılmalı zira kısa dönemde anlamlı hiçbir siyasi sonuç doğurmasa bile, derin ve köklü liberal analiz ve ona uygun siyasi duruş geleneğinin güçlendirilmesi uzun dönemde son derece önemli.

Kaynakça

BAŞAR, Ahmet Hamdi, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye,* Ankara: A.İ.T.İ.A Yayınları, 1981.

BAŞDEMİR, Hasan Yücel, "15 Temmuz ve Çözüm Noktası," *Hür Fikirler*, 17.07.2017, http://www.hurfikirler.com/15-temmuz-ve-cozum-noktasi/. (erişim tarihi, 29.01.2018).

BERMAN, Sheri, "The Pipedream of Undemocratic Liberalism," *Journal of Democracy,* 28, 3, 2017, ss. 29-38.

CRICK, Bernard, *In Defence of Politics,* New York: Penguin, 1964.

DEMIREL, Tanel, "Liberal Düşünce Topluluğu ve Türkiye'de Liberal Düşünce: Kazanımlar, Fırsatlar ve Riskler," *Liberal Düşünce,* Yıl: 17, Sayı: 68, 2012, ss. 83-108.

DEMIREL, Tanel, "Liberal Düşünce Topluluğu Çevresindeki Farklılaşmalar Üzerine," *Liberal Düşünce,* Yıl: 20, Sayı: 77, 2015, ss. 107-123.

DEMIREL, Tanel, "Anayasa Değişiklik Teklifi Üzerine," *Liberal Düşünce,* Yıl: 22, Sayı: 85, 2017, ss. 137-156.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik LÛGAT,* 14. baskı, Ankara, Aydın, 1997.

ERDOĞAN, Mustafa, "Bir Liberter Olarak Hiç Yönetilmemeyi Tercih Ederim," *Liber (Plus)*, 1, 2, 2015, ss. 44-59.

FREEDEN, Michael, "The Family of Liberalisms," *The Liberal Political Tradition,* der.: James Meadowcroft, Cheltenham, Edwar Elgar, 1996.

FREEDEN, Michael, *Liberalism-A Very Short Introduction,* Oxford: Oxford University Press, 2015.

GEERTZ, Clifford, "The World in Pieces: Culture and Politics at the End of the Century," *Available Light-Anthropological Reflections on Philosophical Topics*, Princeton: Princeton University Press, 2000.

GOODY, Jack, *Tarih Hırsızlığı,* çev, Gül Çağalı güven, 3. baskı, İstanbul, İş Bankası, 2014.

HAYEK, Frederick. A, "Opening Adress to a Conference of Mont Pelerin," *The Collective Works of Hayek, vol IV, The Fortunes of Liberalism*, der.: Peter G. Klein, Chicago, The University of Chicago Press, 1992. (İlk yayımlanma tarihi 1947).

HAYEK, Frederick. A., *The Constitution of Liberty,* London: Routledge Kegan Paul, 1960.

KALKAN, Buğra, "Demokrasinin Liberteryen Eleştirisinin Eleştirisi," *Liberal Düşünce,* Yıl: 22, Sayı: 86, 2017, ss. 7-22.

KORUCU, Serdar, "Sistem eğişikliği Niçin Gerekli," *Hür Fikirler*, 27.02.2017, http://www.hurfikirler.com/sistem-degisikligi-nicin-gerekli/. (erişim tarihi 29.01.2018).

ÖZİPEK, Bekir Berat, "OHAL Böyle Yürütülmemeli", *Serbestiyet*, 09.02.2017, http://serbestiyet.com/yazarlar/berat-ozipek/ohal-boyle-yurutulmemeli-762089. (erişim tarihi, 18. 01. 2018).

ÖZİPEK, Bekir Berat, "Travmaya Teslim Olmamak," *Serbestiyet*, 22.07.2017, http://serbestiyet.com/yazarlar/berat-ozipek/travmaya-teslim-olmamak-805961. (erişim tarihi 18 Ocak 2018).

ÖZİPEK, Bekir Berat Özipek "Tek Başına Suç Unsuru Olduğu Belirlenememekle Birlikte," *Serbestiyet*, 07.12.2017, http://serbestiyet.com/yazarlar/berat-ozipek/tek-basina-suc-unsuru-oldugu-belirlenememekle-birlikte-836278. (erişim tarihi 18.01. 2018).

SHKLAR, Judith, "The Liberalism of Fear," *Political Thought and Political Thinkers,* eds, Stanley Hoffmann, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1998.

SMITH, Adam, *The Wealth of Nations,* vol 1, London: Dent/Everyman, 1910.

SOWEL, Thomas, *A Conflict of Visions,* 2. baskı, New York: Basic Books, 2007.

TILLY, Charles, "Where do the rights come from?" *Democracy, Revolution and History,* ed., Theda Skocpol, London: Cornell University Press, 1998.

TILLY, Charles, *Contention and Democracy in Europe, 1650-2000,* Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

USLU, Cennet, "Genel İrade, Milli İrade, Keyfi İrade II," *Serbestiyet*, 20.05.2017,http://www.serbestiyet.com/yazarlar/cennet--uslu/genel-irade-milli-irade-ve-keyfi-irade-792354. (erişim tarihi, 18. 01. 2018).

USLU, Cennet, "Başarısızlık Tesadüf Mü?," *Serbestiyet*, 30.09.2017, http://www.serbestiyet.com/yazarlar/cennet--uslu/basarisizlik-tesaduf-mu-820680. (erişim tarihi, 18. 01. 2018).

YAYLA, Atilla, "Yaşarken Öğrenmek," *Serbestiyet,* 31.03.2017, http://serbestiyet.com/yazarlar/atilla-yayla/yasadikca-ogrenmek-776181. (erişim tarihi 18.01.2017).

YAYLA, Atilla, "Neden Evet Niçin Yetmez," *Serbestiyet*, 11.04.2017, http://serbestiyet.com/yazarlar/atilla-yayla/neden-evet-nicin-yetmez-779097. (erişim tarihi 29.01.2018).

YAYLA, Atilla, "Ak Parti'nin ve Türkiye'nin İstikameti," *Serbestiyet*, 23.05.2017, http://serbestiyet.com/yazarlar/atilla-yayla/ak-partinin-ve-turkiyenin-istikameti-790726. (erişim tarihi 28.01.2018).

YAYLA, Atilla, "Olağanüstü Halin Meşruiyetini Koruma ihtiyacı ve Görevi," *Serbestiyet*, 05.09.2017 http://serbestiyet.com/yazarlar/atilla-yayla/olaganustu-halin-mesruiyetini-koruma-ihtiyaci-ve-gorevi-815260. (erişim tarihi 18.01.2018).

YILMAZ, Alim, "Anayasa ve Değişim", *Hür Fikirler*, 07.04.2017, http://www.hurfikirler.com/anayasa-ve-degisim/. (erişim tarihi 29.01.2018).